

**„ŻELAZNA DZIEWCZYŃKA” – „MISS WORLD”
– „MADAME NO”: czyli stereotypami
malowany obraz kanclerz Niemiec Angeli Merkel
w prasie niemieckiej i polskiej**

**“IRON GIRL” – “MISS WORLD” – “MADAME NO”:
the picture of the German chancellor
Angela Merkel in the German and Polish
press painted with stereotypes**

*Michał Bastian
Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań*

Abstract

This article contains the linguistic analysis of the stereotypes moulding the picture of the German chancellor Angela Merkel in the German and Polish press. But first the stereotype as an *object of linguistic research* is shown to develop a theoretical basis. The analysis is based on articles from on-line editions of German and Polish weeklies, which bring social and political topics up. The stereotypical statements are analysed on the following language planes: the plane of morphology and word formation and also the syntactic plane. Within the confines of the morphologic and word formation analysis I concentrate on noun and adjective because these two parts of speech seem to be of greatest importance in the examined articles.

1. Wstęp

Niniejszy artykuł stanowi próbę lingwistycznej analizy stereotypów, tworzących obraz kanclerz Niemiec Angeli Merkel w niemieckiej i polskiej prasie. Bazą, służącą do rekonstrukcji obrazu pani kanclerz, są artykuły, zaczerpnięte z internetowych wydań niemieckich i polskich opiniotwórczych tygodników społeczno-politycznych, ponieważ czasopisma z reguły w mniejszym stopniu koncentrują się na codziennych wydarzeniach, a zajmują się określonymi specjalnymi dziedzinami wiedzy lub tematami, wzbudzającymi powszechne zainteresowanie.¹ Przedstawiają one różne wydarzenia w szerszym kontekście, zawierają komentarze i analizy. Stąd też można było oczekiwać, że właśnie w czasopismach zawarte będą artykuły, które umożliwią rekonstrukcję obrazu kanclerz Angeli Merkel w niemieckiej i polskiej prasie.

Korpus składa się z 24 artykułów, 12 niemieckich i 12 polskich, pochodzących z internetowych wydań następujących niemieckich i polskich periodyków:

- Die Zeit (Zeit Online)
- Der Spiegel (Spiegel Online)
- Focus (Focus Online)
- Polityka (Polityka.pl)
- Newsweek Polska (Newsweek.pl)
- Wprost (Wprost 24)
- Przekrój (Przekrój)
- Przegląd (Przegląd)

Niemieckie artykuły, poddane analizie, ukazały się między 22.11.2005 r. a 19.01.2009 r., natomiast polskie artykuły między 6.11.2004 r. a 10.01.2009 r.

¹ por. „Zeitschriften“, Microsoft® Encarta® Online-Enzyklopädie 2008 [data dostępu: 21.03.2009]

2. Stereotyp z punktu widzenia językoznawstwa

Najpierw należy postawić pytanie o stereotyp z punktu widzenia językoznawstwa. Jednak na to pytanie nie da się jednoznacznie odpowiedzieć, ponieważ istnieje wiele różnych teorii lingwistycznych, dotyczących stereotypu, co sprawia, że przedstawienie wszystkich byłoby niemożliwe. W związku z tym dokonano krótkiego przeglądu wybranych teorii, by wskazać jak można pojmować zjawisko stereotypu w lingwistyce.

2.1. Początek lingwistycznych badań nad stereotypem u Quasthoff

Pojęcie stereotypu do lingwistyki wprowadziła Quasthoff w swojej pracy z roku 1973. W tej rozprawie podkreśla, że stereotyp jest nierozdzielnie związany z językiem i definiuje go następująco:

Stereotyp jest werbalnym wyrazem przekonania skierowanego na grupy społeczne lub na jednostkę jako członka tej grupy. Ma formę logicznego sądu, który w sposób nie zweryfikowany, z tendencją do wartościowania emocjonalnego przypisuje pewnej klasie osób określone właściwości lub sposoby zachowań, ewentualnie odmawia jej jakichś cech. Językoznawczo jest opisywalny jako zdanie. (Quasthoff 1998: 13)

W pracy z roku 1989 Quasthoff rozszerza koncepcję stereotypu na inne formy werbalne, ściśle związane z tekstem (por. Dąbrowska 1999: 63f.; Mikołajczyk 2004: 116). Wynika z tego, że wypowiedzi stereotypowych nie można ograniczyć tylko do postaci jednego zdania. Mogą one wykraczać poza jedno zdanie, a ich interpretacja może być dostępna na płaszczyźnie tekstu. Dzieje się tak, gdy stereotyp jest zawarty w tekście w sposób implicytny, tzn. kiedy nie zostaje on wypowiedziany dosłownie, lecz wynika z kontekstu. Kontekst jest zatem bardzo ważnym czynnikiem, umożliwiającym interpretację stereotypów, ponieważ funkcje danego zjawiska językowego są

rozpoznawalne z perspektywy całego tekstu (por. Mikołajczyk 2004: 116). Warto podkreślić, że kompetencja językowa nie wystarczy, aby zrozumieć stereotypy. Musi jeszcze zostać zaktywizowana kompetencja komunikacyjna, a więc zbiorowe doświadczenie społeczne, co polega na tym, że odbiorca wywołuje z pamięci posiadaną kulturową, kognitywną wiedzę, aby móc interpretować teksty.

2.2. Klasyfikacja stereotypów według Gülich i jej kontynuacja u Zybatowa

W językoznawstwie germanistycznym zwykle dzieli się stereotypy na „*stereotypy językowe*” i „*stereotypy mentalne*” („*Sprach-Stereotype*“ und „*Denk-Stereotype*“) w nawiązaniu do teorii Gülich, która dokonała tego podziału w roku 1978 (por. Dąbrowska 1999: 56f.; Mikołajczyk 2004: 117; Zybatow 1999: 386). Stereotypy językowe to utarte formuły językowe, a stereotypy mentalne to utarte schematy myślowe (por. Dąbrowska 1999: 57). Ogólnie rzecz biorąc, klasa stereotypów językowych składa się z różnego rodzaju zwrotów frazeologicznych. Stereotypy mentalne nie zostają jednak poddane przez autorkę bliższej analizie.

Czyni to Zybatow w swojej pracy z roku 1993 (por. Zybatow 1999). Jego zamiarem było zdefiniowanie stereotypów mentalnych oraz zbadanie, jaki jest ich stosunek do języka naturalnego, ponieważ – jak stwierdza Zybatow – stereotypy to wprawdzie wielkości kognitywne, ale są one kształtowane przez język i spotykamy się z nimi w sformułowaniach językowych (Zybatow 1999: 387). W ramach stereotypów mentalnych autor wyróżnia dwie grupy:

- (1) „**stereotypy słowne**” („*wortbezogene Stereotype*“): zawierają one informacje socjo-kulturowe, umożliwiające interpretację znaczeń leksykalnych (por. Dąbrowska 1999: 58; Mikołajczyk 2004: 117; Zybatow 1999: 391).
- (2) „**stereotypy tekstowe**” („*textbezogene Stereotype*“): dostarczają one informacji, umożliwiających interpretację tekstów. Przy tym mogą być językowo realizowane w różny sposób: eksplicitnie lub implicytnie. Według Zybatowa mogą one nawet w ogóle nie być wyrażone. Są to takie stereotypy, które czytelnik może

zastosować jako konwencjonalne kryterium przy ocenie wydarzenia, przedstawionego przez autora (por. Dąbrowska 1999: 58). W takim przypadku polegają one na skonwencjonalizowanych reakcjach odbiorcy (por. Dąbrowska 1999: 56f.; Mikołajczyk 2004: 117; Zybatow 1999: 386). Rozpoznaje on niewyrażone stereotypy tekstowe, ponieważ kształtują one system norm i wartości danej wspólnoty językowej i kulturowej i są znane przez jej członków, aczkolwiek nie muszą być przez wszystkich podzielane (Zybatow 1999: 391).

2.3. Definicja podsumowująca różne koncepcje stereotypu według Dąbrowskiej

Jak wynika z przedstawionych rozważań teoretycznych, stereotyp jest postrzegany w językoznawstwie w różnorodny sposób. Reasumując, można przytoczyć definicję, w której Dąbrowska w roku 1997 podjęła próbę podsumowania dotychczasowych definicji tego pojęcia:

Definicja stereotypu opiera się na dwóch istotnych punktach:

Stereotypy istnieją na płaszczyźnie mentalnej wzgl. przedjęzykowej oraz na płaszczyźnie językowej, przy czym obie płaszczyzny wzajemnie na siebie oddziałują. Tym sposobem zarówno nowe doświadczenia życiowe, jak i publiczne mówienie i pisanie przede wszystkim w prasie mogą napędzać stereotypy i umożliwiać ich dalsze rozpowszechnianie się.

Stereotypy są językowo realizowane eksplicytnie lub implicytnie i dlatego można je zidentyfikować przy pomocy metod lingwistycznych na różnych płaszczyznach językowych, mianowicie w słownictwie, składni i w strukturze tekstu. (por. Mikołajczyk 2004: 118)

3. Obraz kanclerz Niemiec Angeli Merkel w prasie niemieckiej i polskiej.

3.1. Przykładowe predykcje w niemieckich i polskich artykułach

1. Niemieckie artykuły:

- Angela Merkel to najbardziej wpływowa kobieta Europy i świata, jest „Miss World”, „szefową Europy i „kanclerzem światowego klimatu”.
- Pani kanclerz jest szczególnie wytrwała, konsekwentnie dąży do celu i przyzwyczaiła się do walki z przeciwnościami.
- Jest osobą bardzo powściągliwą, która zawsze trzeźwo i ostrożnie ocenia sytuację.
- Pani kanclerz pojmuje politykę jako proces ciągły, podczas którego należy przeczekać pewne wydarzenia, by wiedzieć, jak postępować dalej.

2. Polskie artykuły:

- Angela Merkel uosabia typowe niemieckie cechy: pracowitość, sumienność i zdyscyplinowanie.
- Angela Merkel to najbardziej wpływowa kobieta świata, jest „Madame Europe”, „Miss World“, „supergwiazdą”, „królową świata”, uwielbianą przez fanów, która rządzi i dzieli, jak jej się podoba.
- Angela Merkel jest twarda i konsekwentna jak Margaret Thatcher i czerpie z jej doświadczeń w naprawie gospodarki.
- Pani kanclerz prezentuje chłodny, rzeczowy, pragmatyczny i spokojny styl rządzenia.

3.2 Analiza morfologiczna-słowotwórcza

W ramach tej analizy skoncentruję się na rzeczowniku i przymiotniku, ponieważ te dwie części mowy zdają się odgrywać kluczową rolę w artykułach, tworzących korpus.

3.2.1. Rzeczownik w artykułach niemieckich

W niemieckich artykułach znajduje się dość dużo rzeczowników abstrakcyjnych, odnoszących się do cech i zdolności Angeli Merkel: *Ausdauer, Zielstrebigkeit, Skepsis, Zurückhaltung, Vorsicht, Neugierde, Lernbereitschaft, Loyalität, Verbindlichkeit, Nüchternheit, Innerlichkeit, Gleichmut, Unerschütterlichkeit, Durchsetzungsfähigkeit, Vagheit, Unentschiedenheit, Nachgiebigkeit, Regierungsfähigkeit*. Większość z nich to rzeczowniki rodzaju żeńskiego, tylko *Gleichmut* reprezentuje rodzaj męski. Wśród rzeczowników żeńskich rzucają się w oczy derywaty z przyrostkiem *-heit* i *-keit*: *Nüchternheit; Zielstrebigkeit*. Znalazł się również typowy przykład rzeczownika odczasownikowego z przyrostkiem *-ung*: *Zurückhaltung*, a więc przy pomocy przyrostka *-ung* czasownik *sich zurückhalten* został przekształcony w rzeczownik. Z kolei *Lernbereitschaft* oraz *Durchsetzungsfähigkeit* to rzeczowniki odprzymiotnikowe z sufiksem *-schaft* i *-keit*, pochodzące od przymiotnikowych złożzeń determinatywnych *lernbereit* oraz *durchsetzungsfähig*.

Interesująco przedstawiają się także rzeczowniki konkretne, które pojawiają się jako określenia Angeli Merkel. Sięgają one od tytułów urzędowych – *Kanzlerin, Bundeskanzlerin* – poprzez określenia relacji rodzinnych: *Pfarrerstochter* i rzeczowniki, określające hierarchię rodzinną: *Hausherrin* – aż po różnorodne określenia, takie jak: „*Miss World*“, „*Weltstaatsfrau des Jahres*“, „*Chefin von Europa*“, „*Kanzlerin des Weltklimas*“, „*Harmoniekanzlerin*“, „*die führende Wartende*“, „*Königin darin, das Ungewollte geschehen zu lassen*“, „*Madame No*“, „*Bremserin Europas*“, które funkcjonują jako przydomki pani kanclerz i zawierają komponent wartościujący. Ze słowotwórczego punktu widzenia ciekawy przypadek stanowi *Weltstaatsfrau*, mianowicie chodzi tutaj o złożenie determinatywne, którego człon określany *staatsfrau* stanowi derywat z sufiksoidem *-frau*. Znaleźć można również różne określenia żeńskie, będące typowymi produktami mocji, a więc rzeczowniki żeńskie, derywowane od rzeczowników męskich przy pomocy przyrostka *-in*: *Kanzlerin, Bundeskanzlerin*.

W badanych predykcjach stereotypowych występują ponadto przykłady substancywizacji przymiotników: *etwas Naïves* – imie-

słów czasu teraźniejszego: *die führende Wartende*; *etwas Überraschendes* – oraz bezokoliczników: *Agieren, Handeln, Denken*. Poza tym można stwierdzić występowanie derywatów odprzymiotnikowych z przyrostkiem obcego pochodzenia *-(i)tät*: *Aktivität, Popularität*.

3.2.2. Rzeczownik w artykułach polskich

W polskich tekstach prasowych na uwagę zasługują, podobnie jak w niemieckich artykułach, rzeczowniki abstrakcyjne, które odnoszą się do cech i zdolności kanclerz Merkel: *inteligencja; determinacja; wytrwałość; poważna mina; chłodna/zimna, logiczna, wyważona argumentacja; rzeczowość; pragmatyzm; pracowitość; sumienność i zdyscyplinowanie*. W przykładach *chłodna/zimna, logiczna, wyważona argumentacja* oraz *poważna mina* rzeczownik abstrakcyjny występuje, dokładnie mówiąc, we frazie nominalnej typu przymiotnik + rzeczownik. Jak widać, większość tych rzeczowników reprezentuje rodzaj żeński, z wyjątkiem *pragmatyzmu* i *zdyscyplinowania*.

Jeżeli przyjrzeć się słowotwórstwu, to rzeczowniki takie jak: *wytrwałość; rzeczowość; pracowitość* oraz *sumienność* można sklasyfikować jako derywaty odprzymiotnikowe z sufiksem *-ość*. Interesujący pod względem słowotwórczym jest także wyraz *zdyscyplinowanie*, mianowicie stanowi on derywat odczasownikowy z sufiksem *-anie*, czyli pochodzi od czasownika dokonanego *zdyscyplinować*.

Polskie artykuły zawierają ponadto rzeczowniki nazywające wartości, które w oczach dziennikarzy są ważne dla Angeli Merkel. Są to: *nowoczesność; innowacja; software*. Jednocześnie spotykamy się z twierdzeniem, że są one ważniejsze dla pani kanclerz niż teologiczne dogmaty. Z drugiej jednak strony chrześcijaństwo ma znaczenie dla Angeli Merkel, przy czym pojawia się wypowiedź, że próbuje ona połączyć wartości chrześcijańskie z wartościami oświecenia.

W przypadku słowa *nowoczesność* mamy ponownie do czynienia z derywatem odprzymiotnikowym z sufiksem *-ość*.

W polskiej części korpusu znajduje się jeszcze więcej rzeczowników konkretnych, które funkcjonują jako określenia Angeli Merkel. Wśród nich są również tytuły urzędowe: *kanclerz/pani kanclerz/kobieta-kanclerz/kanclerka; minister; wiceszefowa unitów; przewodnicząca partii; liderka*. Odnośnie rzeczownika *kanclerka* warto podkreślić, że w języku polskim, w przeciwieństwie do niemieckiego, nie zawsze używa się określeń żeńskich, derywowanych od rzeczowników męskich, co jest widoczne właśnie w przypadku tytułów urzędowych i nazw zawodów. W zamian używa się często rzeczowników rodzaju męskiego w niezmienionej formie, ale z apozycją *pani* lub *kobieta*, jak w przypadku *pani kanclerz / kobieta-kanclerz*, przy czym odnośny rzeczownik doznaje zmiany rodzaju gramatycznego i pozostaje nieodmienny (por. Grzegorzczkova / Puzynina 1998: 422). Można także użyć takiego rzeczownika bez wspomnianych apozycji, gdyż jego nieodmienna forma sprawia, że można zidentyfikować go w wypowiedzi jako określenie żeńskie. Wprawdzie w polskiej prasie pojawia się niekiedy rzeczownik *kanclerka*, ale dotychczas nie wszedł on do powszechnego użycia. Jeszcze bardziej marginalnym zjawiskiem zdaje się być rzeczownik z sufiksem *-yca*: *kanclerzyca*. Warto przy tym zaznaczyć, że ma on charakter zgrubienia i zawiera komponent wartościujący raczej negatywnie. Natomiast rzeczowniki *wiceszefowa; przewodnicząca* i *liderka* są używane bez problemu. Inne określenia odnoszą się do wykształcenia: *fizyk* oraz wyznania: *ewangeliczka*. W odniesieniu do słowotwórstwa wyraz *fizyk* zachowuje się podobnie jak *kanclerz*, natomiast *ewangeliczka* podobnie jak *wiceszefowa; przewodnicząca* i *liderka*. Wprawdzie występuje również rzeczownik rodzaju żeńskiego *fizyczka*, ale ma on charakter potoczny (por. Nowy słownik poprawnej polszczyzny 1999: 224).

W analizowanych wypowiedziach stereotypowych zawartych jest również sporo różnorodnych rzeczowników i fraz nominalnych, które, podobnie jak w przypadku niemieckich tekstów, można sklasyfikować jako przydomki Angeli Merkel, wykazujące charakter wartościujący. Zaliczają się do nich: „*dziewczynka Kohla*”; *pupilka potężnego kanclerza*; „*pacyńska partyjnych wyjadaczy*”; *fenomen niemieckiej sceny politycznej*; *wytrawny strateg*; „*Czarna dama*”

polityki; „szara mysz”/„szara mysz ze wschodu”/szara myszka; „zapchajdziura”; „dziewczynka, która posprząta po aferze”; Margaret Merkel; żelazna dziewczynka; żelazna kanclerka/żelazna kanclerzyca; „Angie”, Miss Niemiec; „Madame Europe”; “Miss World”; „supergwiazda”; „Madame No”. Trzy spośród tych słów są ciekawymi produktami słowotwórczymi. „Supergwiazda” stanowi wyraz pochodny od gwiazdy z przedrostkiem obcego pochodzenia *super-*. Słowo „zapchajdziura” jest natomiast przykładem niezbyt częstego produktu słowotwórczego, jakim jest zrost. Za to wyraz dziewczynka to zdrobnienie z sufiksem *-ka*.

3.2.3. Przymiotnik w artykułach niemieckich

W badanych artykułach przeważają przymiotniki w użyciu przydawkowym, jak np. w następujących sformułowaniach: *ertragreiche Woche; gute Bilder; genehme Berichterstattung; eine entschlossene Reformpolitik; der fatale Eindruck; nationales Agieren; die überragende Bedeutung; Bis zu dieser erwartungsvollen Pause*. Część tej podklasy przymiotników służy do scharakteryzowania Angeli Merkel i wyraża ocenę: *eine entschiedene Krisenkanzlerin; Deutschlands mächtigste Politikerin; die ferne Kanzlerin; die führende Wartende; Bis zum letzten Moment hatte Angela Merkel ihre schon sprichwörtliche Skepsis und Zurückhaltung nicht aufgegeben*. Do tej podklasy zaliczają się także atrybutywnie użyte przymiotniki, zajmujące pozycję po rzeczowniku: *Dann steht sie einen Moment lang einfach nur so da, die erste Bundeskanzlerin der deutschen Geschichte, klein, im schwarzen Anzug mit ordentlich geföhnten Haaren und sehr, sehr ernst*. W tej grupie występują również imiesłowy czasu teraźniejszego i przeszłego w użyciu przymiotnikowym: *die überragende Bedeutung; dieses regierende Rätsel; die führende Wartende; Weg zu großen, ja übergroß erscheinenden Zielen; eine entschlossene Reformpolitik; eine entschiedene Krisenkanzlerin; mit ordentlich geföhnten Haaren*. Imiesłowy te reprezentują zatem typ słowotwórczy konwersji a pochodzące od nich przymiotniki można nazwać przymiotnikami odimiesłowowymi (por. Duden-Grammatik 2005: 763).

Ponadto można zidentyfikować przymiotniki w użyciu orzecznikowym: (...) *wenn ihr Sieg glänzend oder einfach gewesen wäre.*; (...) *wenn sie überzeugt ist, dass eine Entscheidung richtig und notwendig ist.*

Odnosnie typów słowotwórczych przymiotników w analizowanych tekstach można stwierdzić jeszcze występowanie derywacji, mianowicie sufiksacji: *mächtig*; *richtig*; *notwendig*; *sprichwörtlich*; *kalkulierbar*; *überschaubar*; *gangbar*; *fatal*; *national* – również derywacji przy użyciu sufiksoidów: *ertragreich*; *erwartungsvoll*.

3.2.4. Przymiotnik w artykułach polskich

W polskich tekstach, podobnie jak w niemieckich, dominują przymiotniki w użyciu atrybutywnym, np. *intratne kontrakty*; *proste gesty*. W tej podklasie przymiotników znajdują się również takie, które zostały użyte w celu scharakteryzowania Angeli Merkel i wyrażają ocenę: (1) *Jej chłodny, rzeczowy i pragmatyczny styl rządzenia zdobył powszechne uznanie; wytrawny strateg*; (2) *Merkel słynie z poważnej miny i zimnej, logicznej argumentacji. Ale pod tą maską kryje się pogodna, spontaniczna i dowcipna kobieta.*; (3) *Jest znana z chłodnej, logicznej, ale wyważonej argumentacji. Ma też drugie oblicze, znane bliższemu gronu: osoby cieplej, spontanicznej, serdecznej i dowcipnej.*; (4) *kompetentna i rzeczowa szefowa rządu*; (5) *ostrożna Angela Merkel*. Ponadto można znaleźć metaforycznie użyte przymiotniki, wyrażające ocenę: *żelazna dziewczynka*; *żelazna kanclerka*; *Brzydkie kaczątko zmieniło się w pięknego łabędzia*. W przykładzie nr (3) widać, że do tego celu służą także atrybutywnie użyte przymiotniki, stojące po odnośnym rzeczowniku, czego dowodzą również następujące przykłady: *Angela była lojalną outsiderką, posłuszną na tyle, by za bardzo nie podpaść. Z drugiej strony kobieta fizyk z NRD, świadoma swego dość ograniczonego uroku medialnego, (...)*.

Poza tym w badanych artykułach prasowych zawarte są takie przykłady, gdzie we frazie nominalnej występują dwa przymiotniki, przy czym jeden z nich zajmuje pozycję przed rzeczownikiem, a drugi po rzeczowniku: *Jest zwolenniczką **bezpiecznych** elektrowni*

atomowych; *Angela Merkel to fenomen niemieckiej sceny politycznej*.

Do tego dochodzą przymiotniki użyte predykatywnie, jak np. w takich przypadkach: *Merkel oswoiła się też z błyskiem fleszy, a na dodatek potrafi być autoironiczna; Pierwsza kobieta-kanclerz jest irytująca, nieufna i uparta.; Pani kanclerz unika otwartych konfliktów i jest skuteczna; Jest twarda i konsekwentna.*

Oprócz tego pojawiają się imiesłowy przymiotnikowe. Z jednej strony są to imiesłowy przymiotnikowe czynne: *Jej pokerową twarz tłumaczyć należy treningiem w rodzinnym domu, który chciał uzbroić ją w maskę **chroniącą** przed niebezpieczeństwami zewnętrznego świata.; **Pochodząca** z bylej NRD Angela wypłynęła na samą górę dopiero w 2000 r., gdy afera czarnych kont w CDU podcięła pozycję desygnowanych przez Kohla następców tronu, (...)* – z drugiej strony imiesłowy przymiotnikowe bierne: *Każdy jej ruch był raczej starannie **skalkulowany**.; Angela jest już profesjonalnym zagończykiem, **wczepionym** w zachodnioniemiecką rzeczywistość.*

Przymiotniki zidentyfikowane w analizowanych artykułach można sklasyfikować jako następujące produkty słowotwórcze (por. Kallas 1998: 471ff.):

- przymiotniki odczasownikowe: *sfrustrowany, wyważony, lubiany*
- przymiotniki odrzeczownikowe: *pragmatyczny, logiczny, dowcipny, pokerowy, atomowy, rodzinny, polityczny, autoironiczny, żelazny, niemiecki*
- przymiotniki odprzysłówkowe: *zewnętrzny*
- derywaty negacyjne (derywaty z prefiksami *nie-*, *bez-*, oraz z prefiksami obcego pochodzenia *a-*, *ir-*, *anty-*): *nieufny, nieśmiały*
- złożenia determinatywne: *zachodnioniemiecki*

3.3. Analiza składniowa

Zarówno w polskich, jak i niemieckich tekstach prasowych używane są różne konstrukcje syntaktyczne w celu wyrażania stereotypów. Oprócz zdań pojedynczych, co jest oczywiste, w badanym korpusie występują godne uwagi zdania złożone współrzędnie oraz podrzędnie.

3.3.1. Płaszczyzna syntaktyczna artykułów niemieckich

W niemieckich artykułach można wyróżnić takie zdania współrzędnie złożone, które razem stanowią kompleksowe zdanie główne w zdaniu podrzędnie złożonym: *Immer hat sie es besonders schwer gehabt, hat besonders hart kämpfen und besonders viele Steine aus dem Weg räumen müssen, um bis hier her zu kommen.* W tym przypadku konstrukcja parataktyczna składa się z trzech zdań głównych, które pozostają w stosunku łącznym. Podczas gdy dwa pierwsze zdania stanowią konstrukcję bezspójnikową, trzecie zdanie przyłączone jest przy pomocy spójnika współrzędnego *und*. W kompleksowym zdaniu głównym zanurzona jest konstrukcja bezokolicznikowa, pełniąca funkcję zdania pobocznego, tutaj zdania celowego. W artykułach występują jeszcze inne zdania okolicznikowe. Należą do nich m. in. zdania warunkowe potencjalne²: *Doch wenn man diese Frau richtig einschätzt, dürfte sie das kaum entmutigen* – oraz nierzeczywiste: *Aus der Bahn geworfen hätte es sie möglicherweise, wenn ihr Sieg glänzend oder einfach gewesen wäre.* Ponadto można stwierdzić zdania czasowe: *Seit sie als Deutschlands mächtigste Politikerin alle Unauffälligkeit verloren hat, bekommt ihre Neugierde zuweilen etwas Überraschendes, fast Naives.*, zdania przyzwalające: *Sie hat nicht dafür gekämpft, eine entschlossene Reformpolitik zu machen, obwohl sie sich vor der Wahl 2005 eine entschlossene Wahlrhetorik zugelegt hatte.*, jak również zdania porównawcze, wyrażające stosunek równości: *Merkel nahm das so gelassen hin, wie diese Pfarrerstochter alles gelassen hinnimmt* (por. Helbig/Buscha 1994: 685f.), oraz zdania porównawcze nierzeczywiste: *Es scheint, als wolle Merkel die Krise mit einer Politik der Stille bewältigen.*

Poza tym w celu stereotypizacji wykorzystywane są też zdania dopełnieniowe: *Merkel will jedoch nicht, dass die Kriterien von Maastricht aufgeweicht werden.*; następnie podmiotowe: *Es kommt*

² W nawiązaniu do Helbiga i Buschy nie nazywam zdań warunkowych w trybie oznajmującym rzeczywistymi, jak to często bywa, lecz potencjalnymi, ponieważ treści warunkowe z natury nie są realne, lecz zawsze tylko potencjalne, tzn. możliwe a nie rzeczywiste (1994: 201, przypis 1).

ja nicht oft vor, dass Menschen, die so weit nach oben gekommen sind, so unverstellt ihre Lernbereitschaft zeigen.; oraz przydawkowe: *Sie sei weltweit die erste Regierungschefin, die das Medium Video-Podcast nutze, hatte ihr Sprecher am Mittwoch betont.*

Do tego dochodzą zdania współrzędnie złożone przeciwstawne: *Sie sichert, aber sie setzt ihre Macht kaum ein.*; oraz skutkowe: *Ruhe dagegen ist gut, deshalb will Merkel Ruhe um fast jeden Preis.*

3.3.2. Płaszczyzna syntaktyczna artykułów polskich

W wypowiedziach stereotypowych, zawartych w polskich artykułach także pojawiają się interesujące zdania parataktyczne i hipotaktyczne. Do tych pierwszych należą:

- zdania łączne: *Wyszydzana przez partyjnych kolegów „szara mysz ze wschodu” i „dziewczynka Kohla” podporządkowała sobie partyjnych mentorów, pokonała przeciwników i dziś prowadzi chadecję do zwycięstwa w wyborach.*
- zdania przeciwstawne: *Merkel wprawdzie nie przeprowadziła żadnej większej reformy, ale pomogła Niemcom uwierzyć w siebie.*

Jeżeli zaś chodzi o zdania hipotaktyczne, to zaliczają się do nich:

- zdania podmiotowe: *Prawie wszystko, co Merkel osiągnęła w swej dotychczasowej karierze, zawdzięcza inteligencji i determinacji.*
- zdania dopełnieniowe: *Kanclerz Niemiec dowiodła, że potrafi unieszkodliwiać przeciwników.*
- przydawkowe: *Jej pokerową twarz tłumaczyć należy treningiem w rodzinnym domu, który chciał uzbroić ją w maskę chroniącą przed niebezpieczeństwami zewnętrznego świata.*
- różne typy zdań okolicznikowych:
 - zdania czasowe: *Kiedy rozpętała się afera nielegalnych dotacji partyjnych CDU, Merkel w najbardziej odpowiednim momencie odcięła się od swego mentora.*
 - zdania przyczynowe: *Najwidoczniej wstrzeliła się w społeczne zapotrzebowanie, bo zmęczeni pozerstwem Schrödera Niemcy są zachwyceni jej rzeczowością i pragmatyzmem.*

- zdania skutkowe: *Angela była lojalną outsiderką, posłuszną na tyle, by za bardzo nie podpaść.*
- zdania celowe: *Kohl, który nie znosił indywidualizmu podwładnych, wybrał Merkel, by dowartościować sfrustrowanych Ossis.*
- zdania przyzwalające: *Choć bolesnego zabiegu odthuszczenia państwa dokonał Schröder, w powszechnym odbiorze to ona pomogła Niemcom uwierzyć w siebie.*
- zdania porównawcze, wyrażające podobieństwo wzgl. przeciwieństwo (por. Grzegorzczkova 1998: 98): *Przy nadaktywnym Sarkozym ostrożna Angela Merkel sprawiała wrażenie, jakby chciała przeczekać kryzys.*

4. Zakończenie

Podsumowując, można stwierdzić, że stereotypy wyrażane są przy pomocy różnych rzeczowników, przymiotników i fraz nominalnych. Nawet rzeczowniki o neutralnym znaczeniu mogą w kontekście predykcji stereotypowych również nabrać cech stereotypu. Przyczynić może się do tego przymiotnik, użyty w celu stereotypizacji. Wynika to z faktu, iż stereotypy zawierają przeważnie komponent wartościujący, co powoduje, że przymiotnik odgrywa znaczącą rolę w ich ukonstytuowaniu, ponieważ, jak stwierdza Mikołajczyk,

Die semantische Eigenschaft der Adjektive besteht doch darin, Eigenschaften und Merkmale von Personen, Gegenständen usw. zu nennen, d. h. sie wertend darzustellen. Ihre bewertende Komponente ist sicherlich in ihre Bedeutung eingebettet. (Mikołajczyk 2004: 93)

Jak wynika z powyższej analizy, wypowiedzi stereotypowe mogą przybierać postać różnych typów zdań zarówno pojedynczych, jak i złożonych. Na zakończenie warto podkreślić, iż w poddanych analizie polskich i niemieckich artykułach prasowych istnieje dużo podobieństw, jeżeli chodzi o typy rzeczowników, przymiotników oraz konstrukcji syntaktycznych, użytych do wyrażania stereotypów.

Bibliografia

- Dąbrowska, J. 1999. *Stereotype und ihr sprachlicher Ausdruck im Polenbild der deutschen Presse. Eine textlinguistische Untersuchung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Duden. *Die Grammatik*. 2005. Mannheim: Dudenverlag.
- Grzegorzczkova, R. 1998. *Wykłady z polskiej składni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzegorzczkova, R. / Puzynina, J. 1998. Rzeczownik. w: R. Grzegorzczkova / R. Laskowski / H. Wróbel (wyd.) *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. t. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Helbig, G. / Buscha, J. 1994. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie.
- Kallas, K. 1998. Przymiotnik. w: R. Grzegorzczkova / R. Laskowski / H. Wróbel (wyd.) *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. t. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. 469-523.
- Mikołajczyk, B. 2004. *Sprachliche Mechanismen der Persuasion in der politischen Kommunikation. Dargestellt an polnischen und deutschen Texten zum EU-Beitritt Polens*. Frankfurt / M.: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Nowy słownik poprawnej polszczyzny* 1999. Wyd. A. Markowski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Quasthoff, U. M. 1973. *Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps. Ein interdisziplinärer Versuch im Bereich von Linguistik, Sozialwissenschaft und Psychologie*. Frankfurt / M.: Athenäum Fischer Taschenbuch Verlag.
- Quasthoff, U. M. 1998. *Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambivalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej*. w: J. Anusiewicz / J. Bartmiński (wyd.) *Język a Kultura*. t. 12. *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej. 11-30.
- Zybatow, L. 2002. Stereotyp als translationswissenschaftliche Größe und die kulturelle Kompetenz des Translators. w: R. Rapp (wyd.) *Sprachwissenschaft auf dem Weg in das dritte Jahrtausend. Akten des 34. linguistischen Kolloquiums in Gernersheim 1999*. Teil 1. *Text, Bedeutung, Kommunikation*. Frankfurt / M.: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften. 385-393.

Źródło internetowe

Microsoft® Encarta® Online-Enzyklopedie 2008; <http://de.encarta.msn.com> [data dostępu: 21.03.2009]